

שיעור מרן הגאון רבי אשר ייים שליט"א

לא בשמים היא

לרגל הג השבועות שבו ניתנה תורה לישראל, ושמענו כל ישראל את קול ה' מכריו ומצוהו, "אנכי ה' אלקיך לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" נעסוק בסוגיא הגדולה של תורה לא בשמים היא, והמסתפק.

א. בת קול

"תנן התם חתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא, רבי אליעזר מטהר וחכמים מטמאין. וזה הוא תנור של עכנאי. מאי עכנאי, אמר רב יהודה אמר שמואל שהקיפו דברים כעכנא זו, וטמאוהו. תנא באותו היום השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קיבלו היינו. אמר להם אם הלכה כמותי חרוב זה יוכיח, נעקר חרוב ממקומו מאה אמה, ואמרי לה ארבע מאות אמה. אמרו לו אין מביאין ראייה מן החרוב. חזר ואמר להם אם הלכה כמותי אמת המים יוכיחו, חזרו אמת המים לאחוריהם. אמרו לו אין מביאין ראייה מאמת המים. חזר ואמר להם אם הלכה כמותי כותלי בית המדרש יוכיחו, הטו כותלי בית המדרש לפי. גער בהם רבי יהושע, אמר להם אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה אתם מה טיבכם, לא נפלו מפני כבודו של רבי יהושע, ולא זקפו מפני כבודו של רבי אליעזר, ועדין מטין ועומדין. חזר ואמר להם אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו, יצאתה בת קול ואמרה מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום. עמד רבי יהושע על רגליו ואמר לא בשמים היא. מאי לא בשמים היא, אמר רבי ירמיה שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבית קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה אחרי רבים להטת. אשכחיה רבי נתן לאלוהו, אמר ליה מאי עביד קודשא בריך הוא בההיא שעתא, אמר ליה קא חייך ואמר נצחוני בני, (בבא מציעא נ"ט ע"ב).

"אמר רבי אבא אמר שמואל שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו. יצאה בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלהים חיים הן, והלכה כבית הלל. וכי מאחר שאלו ואלו דברי אלהים חיים מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן, מפני שנוחין ועלובין היו, ושונין דבריהן ודברי בית שמאי. ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן" (עירובין י"ג ע"ב).

וכבר הקשו רבותינו הראשונים דלכאורה שתי סוגיות אלה סתראי הוי, ולמה לא סמכו על בת קול לפסוק כרבי אליעזר במחלוקת בתנור של עכנאי, וסמכו על בת קול לפסוק כבית הלל נגד בית שמאי.

ותירצו בזה ארבעה תירוצים:

כתבו התוס' (ב"מ שם ד"ה לא, וכן ביבמות י"ד ע"א):

"לא בשמים היא - והא דאמר בפ"ק דיבמות (ד' י"ד. ושם ד"ה רבי) דהלכה כב"ה משום יצאה בת קול שאני הכא שבא לחלוק על דברי תורה דכתבי אחרי רבים להטות אבל התם אדרבה ב"ה רובא, אי לאו דהוה מספקא לן אי אולין בתר רובא משום דב"ש הוה חריפי טובא. ועוד דכאן לא יצאה בת קול אלא משום כבודו דר"א שאמר מן השמים יוכיחו והא דאמר התם רבי יהושע היא דאמר אין משגיחין בבית קול ולא שמעינן ליה לר' יהושע אלא על ב"ק דהאי מעשה דר"א דהכא התם דייק מדקאמר לא בשמים היא כבר ניתנה לנו תורה מסיני משמע דשום מקום אין משגיחין" (תוס' ב"מ שם).

הרי לן שני תירוצים:

א. כאשר הבת קול סותר את ההלכה אין משגיחין בה, כגון בהא דתנור של עכנאי דהלכה כרבים, והבת קול קובע שהלכה כרבי אליעזר, אבל כאשר נסתפקו חכמים בהלכה סמיכין אבת קול שבא לפשוט את הספק כהא דבית שמאי ובית הלל שנסתפקו אם הלכה כבית הלל שהיו הרוב, או הלכה כבית שמאי דחריפי טפי.

ב. בהא דתנור של עכנאי הבינו שלא יצא בת קול אלא משום כבודו של רבי אליעזר שהכריז ברבים מן השמים יוכיחו, ומשו"כ אין משגיחין בה.

ג - ד. ובפירושו רב נסים גאון על מס' ברכות (י"ט ע"ב) כתב בזה עוד שתי דרכים: "וזה שאמרו יצאת בת קול ואמרה מה לכם אצל ר' אליעזר שהלכה כמותו בכ"מ ראיתי בו ב' תשובות האחת כי בת קול לא אמרה שהלכה כמותו בדבר זה אלא בכל מקום סתם הוא שאמרה, ואיפשר לומר כי בכל מקום זולתי זה המקום היתה כוונתה, או כה שדומה לו שטעמו שאין הלכה כר' אליעזר בזה הדבר והיה דברי בת קול נכוחים וקיימים. והשנית שלא היתה הכונה אלא לנסות את החכמים אם

יניחו הקבלה שבידם והגמרא שבפיהם בשביל בת קול ואם לאו ודומה למה שכתב (דברים א') כי מנסה ה' אלהיכם אתכם והנה נודע עם כל זאת בירור קבלתם וזה שאמר ר' יהושע (דברים ז') לא בשמים היא כלומר כי תורת ה' תמימה וכבר נתנה לנו בסיני והודיענו כי אינו מחליף ממנה דיבור אחד ואין בתורתנו חסרון ולא ספק כדי שנצטרך אל ראייה מן השמים".

ודבריו חידוש. ולולי דברי רבותינו הראשונים הוי אמינא עוד בדרך אחר. דהנה לשון הגמ' בעירובין שהבת קול הכריזה "אלו ואלו דברי אלהים חיים הן, והלכה כבית הלל, וכי מאחר שאלו ואלו דברי אלהים חיים מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן, מפני שנוחין ועלובין היו, ושונין דבריהן ודברי בית שמאי. ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן וכו'".

ולא ברור האם גם ההסבר למה הלכה כבית הלל הוא חלק של הבת קול, או שמא לא שמעו מבת קול אלא שהלכה כבית הלל, וחז"ל הם שפירשו מדעתם למה קבעו מן השמים שהלכה כבית הלל.

אך בין כך ובין כך, נראה שיש בזה יסוד גדול ויסודי בהכרעת ההלכה ודרכי הפסיקה בכל מקום שנחלקו חכמים, שיש לכל חכם לשמוע היטב את הצד שכנגד ולהתעמק להבין את שיטתו ודעתו, ולאחר מכן יקבל את דבריו או ידחה אותם, אך כאשר אין החכם מקשיב לדברי זולתו, אין לקבוע הלכה על פיו.

ומשו"כ קבעו הלכה כבית הלל משום שנוחין ועלובין היו, ולא זו בלבד שהיו שונין ומתבוננים בדברי בית שמאי, אלא אף הקדימו דברי בית שמאי לדבריהם מתוך כבוד רב, והתאצמות להבין את שיטתם, ואעפ"כ חלקו עליהם ומשו"כ קבעו הלכה כמותם.

ולפי זה לא סמכו על הבת קול לקבוע הלכה כהלכתא בלא טעמא ובגזירת עליון, אלא שמן השמים למדום את דרכי התלמוד והפסיקה. ודו"ק בזה.

ב. נבואה

"גופא אמר רב יהודה אמר שמואל שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה. אמרו לו ליהושע שאל, א"ל לא בשמים היא. אמרו לו לשמואל שאל, אמר להם אלה המצוות, שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה. אמר ר' יצחק נפחא אף חטאת שמתו בעליה נשתכחה בימי אבלו של משה. אמרו לפנחס שאל, אמר ליה לא בשמים היא. א"ל לאלעזר שאל, אמר להם אלה המצוות, שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה... במתניתין תנא אלף ושבע מאות קלין וחמורין, וגזירות שוות, ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה. אמר רבי אבהו אעפ"כ החזירן עתניאל בן קנז מתוך פלפולו" (תמורה ט"ז ע"א).

הרי לן שאין הנביא רשאי לחדש דבר בהלכה בכח הנבואה, וגם בזה אמרו "תורה לא בשמים היא".

ועוד למדנו מסוגיא זו, ומילתא דפשיטא הוא שתלמידי הגדולים של משה רבינו רעיא מהימנא חכמים גדולים היו ולא רק רוח נבואה שרתה עליהם אלא אף רוח חכמה בינה ודעת, ועתניאל בן קנז הוא זה שהחזיר את שלשת אלפי הלכות שנשתכחו בפלפולו.

ובמקומות רבים בש"ס מצינו הלכות שחידשו נביאים אחרונים, חגי זכריה ומלאכי ונסתרו לדורות, וע"כ שלא נבואה חידשו הלכות אלה אלא בפלפול ובסברא.

ובג' מקומות בש"ס מצינו ביטוי "אין אלו אלא דברי נביאות", עיין עירובין ט' ע"ב, בבא בתרא י"ב ע"א, בכורות מ"ה ע"א, ובשלשת המקומות פירש רש"י שכונת הדברים לגרעיותא, שהנביא המתנבא אין צריך ליתן טעם לדבריו, אלא למסור מה שקיבל מהקב"ה, אבל החכם צריך ליתן טעם לדבריו, ובשלשת המקורות גינו האמוראים את דברי שכנגדם שלא נתנו טעם לדבריהם, כאילו דברי נביאות אמרו. אך התוס' בעירובין כתבו:

מרת מלכה מוחלה בת הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
גלב"ע ג' אייר תשס"ו

לעילוי נשמת

ת.ג.צ.ב.ה.

הרה"ח משה בן משה"ר יוסף דוד ז"ל
גלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז הר"ר דוד הגר הי"ד לוס אנג'לס

אשר בהר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו

דין אמת לאמיתו

הן אמרו חכמינו "כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית" (שבת י"ע א). ויש להבין כונתם "דין אמת לאמיתו", וכי יש אמת שאינה לאמיתו, ומה אמת היא זו שאינה לאמיתו. ונראה בזה לפי המבואר בב"מ (נ"ט ע"ב) לגבי תנור של עכנאי.

"וזה הוא תנור של עכנאי. מאי עכנאי, אמר רבי יהודה אמר שמואל שהקיפו דברים עכנאי זו וטמאוהו. תנא באותו היום השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קיבלו הימנו, אמר להם אם הלכה כמוני חרוב זה יוכיח נעקר חרוב ממקומו מאה אמה ואמרי לה ארבע מאות אמה, אמרו לו אין מביאין ראייה מן החרוב. חזר ואמר להם אם הלכה כמוני אמת המים יוכיחו חזרו אמת המים לאחוריהם, אמרו לו אין מביאין ראייה מאמת המים. חזר ואמר להם אם הלכה כמוני כותלי בית המדרש יוכיחו, הטר כותלי בית המדרש ליפול, גער בהם רבי יהושע אמר להם אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה אתם מה טיבכם. לא נפלו מפני כבודו של רבי יהושע ולא זקפו מפני כבודו של רבי אליעזר ועדיין מטיין ועומדין. חזר ואמר להם אם הלכה כמוני מן השמים יוכיחו יצאתה בת קול ואמרה מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמוני בכל מקום. עמד רבי יהושע על רגליו ואמר לא בשמים היא מאי לא בשמים היא אמר רבי ירמיה שכבר נתנה תורה מהר סיני אין אנו משגיחין בבית קול שכבר כתבת בהר סיני בתורה אחרי רבים לטהות".

הרי לן דאף שיצאה בת קול מן השמים דהלכה כרבי אליעזר בכל מקום, מ"מ נעמד רבי יהושע על רגליו והכריז תורה לא בשמים היא, שכבר ניתנה בהר סיני. ולא משום שפקפקו באמיתת הבת קול דודאי ברור היה שאכן הבת קול מבטאת דעת עליון, אלא דמ"מ "כבר ניתנה תורה מהר סיני" וחכמי ישראל צריכים להכריע בדין לפי דעתם בהבנת ההלכות ובלבונם, ואף אם דעתם סותרת דעת עליון הלכה כמותם.

ויתירא מוזו למדנו במס' ב"מ (דף פ"ו ע"א):

"קא מיפלגי במתיבתא דרקייעא אם בהרת קודמת לשער לבן טמא ואם שער לבן קודם לבהרת טהור, ספק הקב"ה אומר טהור וכולהו מתיבתא דרקייעא אמרי טמא ואמרי מאן נוכח, נוכח רבה בר נחמני דאמר רבה בר נחמני אני יחיד בננעים אני יחיד באהלות שדרו שליחא בתריה לא הוה מציי מלאך המות למקרב ליה מדלא הוה קא פסיק פומיה מגרסיה אדהכי נשב זיקא ואויש ביני קני סבר גונדא דפרשי הוא אמר תינתן נפשיה דההוא גברא ולא ימסר בידא דמלכותא כי הוה קא ניחא נפשיה אמר טהור טהור יצאת בת קול ואמרה אשריך רבה בר נחמני שגופך טהור ויצאתה נשמתך בטהרה".

הרי שנחלקו הקב"ה ומתיבתא דרקייעא בהלכה זו, והוטל על רבה בר נחמני להכריע הלכה כמאן, והכריע כדעתו של הקב"ה שנגע זה טהור הוא. ואעפ"כ כתב הרמב"ם (פ"ב מהלכות טומאת צרעת ה"ט) "ספק שיער לבן קדם ספק הבהרת קדמה הרי זה טמא".

והדברים מבהילים. הקב"ה אמר טהור, והרמב"ם פוסק טמא. וקושיא זו קשה שבעתיים, שהרי הוסכם שרבה בר נחמני הוא זה שיכריע והכריע לטהרה וכדעת הקב"ה, והלא בכ"מ הלכה כדברי המכריע.

וכתב שם הכסף משנה דכיון שרבה בר נחמני אמר טהור ויצתה נשמתו בטהרה שוב אין בו כח להכריע

בהלכה, שהרי יצתה נשמתו בשעה שאמר טהור ויצתה לא בשמים היא. והדברים מבהילים ומאירים גם יחד.

והנה אמרו במדרש (שמות רבה ל"א א):

"יש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו, אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתו כביכול נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה, משל למלך שהיה לו בת יחידה, בא אחד מן המלכים ונטלה, ביקש לילך לו לארצו וליטול לאשתו, אמר לו בתי שנתתי לך יחידית היא, לפרוש ממנה איני יכול, לומר לך אל תטלה איני יכול לפי שהיא אשתך, אלא זו טובה עשה לי, שכל מקום שאתה הולך קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם, שאיני יכול להניח את בתי, כך אמר הקב"ה לישראל נתתי לכם את התורה, לפרוש הימנה איני יכול, לומר לכם אל תטלוה איני יכול, אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו שנאמר ועשו לי מקדש".

ולכאורה תמוה, וכי המלמד תורה לחבירו צריך לפרוש ממנה.

הא תינתן המשיא בתו לחתנו אכן צריך לפרוש הימנה דהלא אין היא יכולה להיות בבית אביה ובבית בעלה בבת אחת. הנותן מתנה לחבירו פורש ממנה דאין השנים אוהזין בטלית בחדא מחתא, אבל המלמד חכמה לחבירו אין כל סיבה שהמלמד צריך לפרוש מן החכמה שהוא מלמד לחבירו, ומה זה שאמר הקב"ה לישראל לפרוש מן התורה איני יכול.

ונראה כמבואר, דכאשר הקב"ה נתן תורה לישראל, לא חכמה בלבד נתן להם, אלא כח ותעצומות לשלוט בתורה ולהכריע בה הכרעה מוחלטת אף כנגד דעת עליון כביכול. והוא שאמר הקב"ה לפרוש ממנה איני יכול, קיטון אחד תעשו לי ואגור עמכם.

כי זו דרכה של תורה וזו טבעה של הלכה. חכמי התורה הן הם שהתורה נמסרה בידם לגלות מסתוריה, לפענח סודותיה, להכריע בספיקותיה ולפסוק בהלכותיה. והכרעותיהם בשכל התורה שחנן אותם יוצר האדם הן הם גופי תורה.

ועל אף שיצאה בת קול מן השמים, בת קול מכרזת ואומרת "מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמוני בכל מקום", נעמד רבי יהושע על רגליו ואמר "לא בשמים היא..." אין אנו משגיחין בבית קול" שכבר ניתנה תורה בהר סיני.

וזה הנראה עומק כונת חז"ל בביאור גדר "דין אמת לאמיתו". יש דין אמת והיא הכרעת הדין על ידי גדולי תורה, עמליה בטהרה, והוא שאומרים אנו "אשר נתן לנו לאמיתתה של תורה". ויש אמת לאמיתו וזה כאשר זוכים אנו גם לכיון לאמת העליונה, לאמת שבשמים. ואזי שמיא וארעא נשקי להדדי, עליונים ששו ותחתונים עלו, כאשר חכמי התורה בעולם הזה מתיחדים ביחודא עילאה וזוכים לכיון לדעת עליון ולהוציא דין אמת לאמיתו.

והנה אמרו חז"ל (ב"ר א' א) דבשעת בריאת העולם "היה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם". כל העולם כולו, עליונים ותחתונים, בתורה נבראו, ורק על ידי תורה הם מתקיימים. וידוע מש"כ בנפש החיים (שער ד' פרק כ"ה) דאם ח"ו יבטל העולם מתלמוד תורה רגע כמימרא יחזור העולם לתוהו ובוהו, דאי אפשר לעולם בלי תורה.

ולכאורה יש לתמוה, והלא דורות רבים נתקיימו שמים וארץ ללא תורה, דהלא עשרה דורות מאדם

הראשון עד נח היו מכניסין ובאין ולא היו עוסקים בתורה כלל. אלא נראה ברור דכל עוד לא ניתנה תורה לישראל היה העולם מתקיים בתורה עילאה הנלמדת בשמים במתיבתא דרקייעא ע"י קוב"ה ופמליא דיליה. אבל משניתנה לישראל אין העולם מתקיים אלא בזכות הבל פיהם.

וזה שאמרו "כל דיין שדן דין אמת לאמיתו... כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית", דבמעשה בראשית נברא העולם בתורה עילאה כי טרם נברא האדם וטרם ניתנה תורה, וכאשר זוכה אדם לדון דין אמת לאמיתו ולהתחבר לתורה הנלמדת בגן העדן העליון ולכוין לאמת השמימית, מתעלה הוא ומתייחד ומתחבר לתורה של בריאת העולם ונעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. [פתיחה לשרת מנחת אשר ח"א]

ולפי דברינו יש לדרוש כמין חומר את מה שאמרו (סנהדרין ד' ע"א):

"אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל דיין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכינה בישראל, שנאמר אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט. וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו, גורם לשכינה שתסתלק מישראל..."

כי כאשר זוכים אנו לדון דין אמת לאמיתו ומכוונים לאמיתתה של תורה השמימית אזי תורה דין מכוונת ומותאמת עם תורה דלעילא, וישיבה של מעלה וישיבה של מטה מתאחדים, והשכינה שוכנת בבתי מדרשות ואלקים נצב בעדת אל, בבתי דין שבישראל, אבל כשלא זוכים לדון דין אמת לאמיתו ואין דינא דידן מכוונת למה שדנים בבית דין של מעלה השכינה מסתלקת מלתתא. והדברים מתפרשים כמין חומר.

הקב"ה יושב כנגדו ושונה עמו

אלא שכאן מתעוררת תמיהה רבת ולית נגר ובר נגר דיפרקינהו, כיצד תתכן הלכה שהיא כביכול נגד דעת עליון, ואם חז"ל מעידים שקב"ה אמר טהור וכל התורה אינה אלא תורתו של הקב"ה מה אמת יש נגד דבר ה', ואיך נטמא את שטיהר הקב"ה.

ועומק פתרון חידה זו בפשטותה, הוא שאמר הקב"ה לפרוש ממנה איני יכול, קיטון אחד תעשו לי ואגור עמכם. הקב"ה משרה שכינתו בבתי מדרשות ובבתי כנסיות, ושכינתו חופפת על לומדי התורה ועמליה בתלמודם. וכל שיאמרו חכמי התורה שבבתי התלמוד קוב"ה מסכים על ידם.

כאשר חכמי ישראל דנים ומפללים ומכריעים בהלכה הקב"ה עמם והוא יתברך שמו מדבר מתוך גרונו. הקב"ה משרה עליהם רוח טהרה ושכינת קדשו שוכנת בבית מדרשם, ולהכרעתם מתלווה רוח תורה וטהרה ממרום.

נמצא אתה אומר, בשמים אמר הקב"ה טהור, אבל כאן בבתי מדרשות ובבתי תלמוד אומר הקב"ה טמא! ראה נא דברים נשגבים מסוד תורתו של אליהו הנביא (תנא דבי אליהו רבה י"ח):

"כל תלמיד חכם שיושב וקורא ושונה ועוסק בתורה הקב"ה יושב כנגדו וקורא ושונה עמו... ואולוי שהדבר כתוב אי אפשר לאמרו וכל האמרו היה חייב מיתה".

אך משנתכחו הדברים ברוח הקודש באש שחורה ע"ג אש לבנה מצוה לאומרן וכל האומרן חיים הם למוצאיהם.

דו"ק בעומק הדברים ותשכח את פשטותן. [פתיחה לשרת מנחת אשר ח"ב]